

[00:00] Водитељ: Српски звуци, емисија којом обнављамо сећање на наше музичко наслеђе. Овај пројекат суфинансиран је од стране Министарства информисања и телекомуникација Републике Србије. Ставови изнети у подржаном медијском пројекту нужно не изражавају ставове органа који је доделио средства.

Кнез од Зете је опера музичка драма у четири чина, односно 14 слика Петра Коњовића, познатог српског композитора. Имала је неколико поставки, сваки пут са назнаком премијере. Извођена је у Београду 1929. 1946. 1968. и 1989. и у Новом Саду 1960. Године. Припада зрелој фази Коњовићевог стваралаштва и сматра се једним од његових најбољих дела. Данас о овој опери и о самом Петру Коњовићу разговарамо са нашом сталном саговорницом музиколошкињом Ањом Лазаревић Коцић.

[03:50] Ања Лазаревић Коцић: Причу почињемо од самог композитора Петра Коњовића који је био познат на музичкој сцени на крају 19. и почетком па и добрим делом 20. века. Петар Коњовић је у суштини једна од кључних личности српске уметничке музике и уопште уметничког музичког живота, ових простора ту негде почетком 20. века, дакле тих 10-их, 20-их година нарочито и заправо са Милојем Милојевићем и Стеваном Христићем спада у једну генерацију која се у струци назива прва етапа српског музичког модернизма. Дакле сам Петар Коњовић припада тој генерацији која се школовала такође са стране. Још увек овде није било услова за високо музичко школство, али су се вратили и вратили су се у једну средину која је сада већ имала некакве развијене механизме музичког живота, некакве институције и заправо та генерација је у многоме надградила касније из саме институције и музички живот, али и донела нешто у саму музику што је било ,хајде да кажемо, по први пут у потпуности у корак са остатком Европе и света. Дакле, то је модернизам који није нагињао никаквој авангарди. Наравно није било за то ни услова ни могућности ни публице, али јесу унели неке приличне новине и неке модернистичке тенденције. И Петар Коњовић је био у том контексту музичком искључиво дакле кад причамо о његовој музици неко ко јесте био кључан за развој српске опере. Дакле отуда све сва његова дела заправо оперска припадају неким од најзначајнијих уопште домета наше опере до дана данашњег. Кнез од Зете јесте једна од најважнијих, а свакако она која се истиче као најзначајније у његовом опусу, па и уопште тој првој половини века јесте његова опера Коштана. Са друге стране оно што је за Коњовића важно јесте његов ангажман у опери као оперског директора. Пре свега је био везан за Загреб и за њихово Народно позориште, односно казалиште у Загребу. Онда када се врати у Београд такође је био везан и за академију музичку која је тада већ успостављена. Био је ректор био је наравно у професури и оно што је посебно значајно кад су институције у питању јесте оснивање Музиколошког института у САНУ. Дакле институт који данас ту функционише и он је да кажем био један од оснивача и први директор. Поставио је заправо тај институт на ноге.

[08:40] Водитељ: Петар Коњовић написао је пет опера. Најпре, његов оперски првенац Женидбу Милошеву или Вило, затим Кнез од Зете према Лази Костићу 1929. године Коштану, затим комичну оперу Сељаци према Веселиновићевом Ђиду 1952. и последња опера била је Отаџбина према Војновићевом спеву Смрт мајке Југовића. О опери Ања Лазаревић каже:

[09:10] Ања Лазаревић Коцић: Генерално оно што је за Коњовића карактеристично јесте тај мало оштрији музички језик. Дакле, он је просто нагињао експресионизму. Ако тако угрубо говоримо и карактеришемо. Дакле свака његова композиција уопште поетика та се формирала око нечега што

је позни романтизам и што је експресионизам. Дакле то је негде очигледно било њему најинтересантније од свега онога што је могао да чује и види и у свету. И онда то наравно уноси на неки начин у сва своја дела. А опере су у том контексту биле посебно инспиративне.

[09:55] Водитељ: Шта је експресионизам у музици?

[10:00] Ања Лазаревић Коцић: Експресионизам у музици, наравно, као и свакој другој уметности, пре свега има везе са темама са једне стране које су овај актуелне и које уметник користи. Са друге стране у самом музичком језику има неке своје карактеристике које могу бити врло различите, али оно што је свим тим видовима експресионизма у музици заједничко јесте један такозвани заострени музички језик, један тоналитет који је на граници који овај пре прелази просто неке своје оквири и иде у нешто што је као и сам експресионизам понекад нејасно, непријатно, нелагодно. Дакле све оно што помаже уметнику да створи ту некакву атмосферу музиком која треба да изазове оно што сам експресионизам заправо треба да изазове у свима нама. Е сад да се вратимо опет опери. Дакле његовим операма. Ево чисто ова два назива само по наслову се види да се ради о неким народним, па и националним елементима.

[11:15] Ања: Да, он је био са једне стране као и сви ови модернисти с почетка века, врло везан за оно што је народна традиција, што је наш романтичарски покрет, што је Мокрањац, што је Маринковић и просто су сви имали жељу да се на неки начин надовежу. Били су заправо свесни Коњовић један од њих, били су свесни чињенице да је у таквом историјском тренутку по нашу уметност и културу би заправо било погубно прекидати неки континуитет и дакле тај наш модернизам није ишао на прекид прошлости и на нешто радикално другачије. Не, они су били свесни чињенице да тај модернизам мора да се надовеже на тај некакав континуитет који је некако с тешком муком успостављен у 19. веку. И онда заправо сви они свако на свој начин то повезује. Коњовић то повезује са тим својим експресионистичким некаквим тежњама што није било заправо ништа необично. Експресионизам у музици је врло често био везан и за нешто што је народно и што је архаично. То је на пример Игор Стравински са тим својим паганским експресионизмом како се још то назива у музици. Тако да ово је једна блажа варијанта тога код Коњовића.

[13:40] Водитељ: Опера Кнез од Зете изведена премијерно 1947. године наишла је на одушевљен пријем код београдске публике. Нажалост Коњовић и његово дело одмах потом су били нападнути у званичном гласилу Комунистичке партије због одобравања реакционарне личности кнеза, оживљавање црника, православног мистицизма и средњовековних верских представа, док се по диктату књижевни критичари нису оглашавали. Опера је убрзо склоњена са репертоара, а Коњовић смењен са позиције ректора Музичке академије у Београду и постављен за секретара Музиколошког института српске академике академије наука и уметности о опери кнеза Цвета. Наша саговорница Ања Лазаревић Коцић каже:

[14:35] Ања Лазаревић Коцић: Кнез од Зете је заправо једна од његових најзначајнијих опера. Дакле, Коњовићево, хајде да кажем уопште оперско стваралаштво је врло богато, поготово ако упоредите то са оним што се до тада дешавало. Ви сте имали композиторе са једном, евентуално две опере. Међутим сад то је чињенично стање да су да је Кнез Зете имао јако овај добру прођу као опера Коштана наравно у том моменту и да су то просто неке опере које су се успоставиле као посебно важне још тада евентуално и та прва овај Милош Обилић женидба Милоша Обилића или Вилин Вео која је такође била важна а Кнез Зете долази заправо као једна од тих првих кључних

опера, зрелих опера. Дакле Кнез од Зете, Коштана су зреле његове опере. Зато вероватно и толико важне. Први пут је премијерно изведена 1929. Дакле управо тај међуратни период. Суштински је дело које је урађено према трагедији Максим Црнојевић Лазе Костића. Дакле то је опет једна прича која јесте рађена по али исто као и Коштана по роману. А са друге стране опет имате приче које су изузетно везане за ово тло, је ли, за све неке ствари које су се дешавале историјски нама. Тако да су те приче друштвене и људске испреплетане заправо у у обе опере и у у оба дела. У ствари ви имате трагедију некакву на више нивоа, је л' од неког личног до друштва и нечега што је и опште и то је очигледно нешто што Коњовића страховито интересује. Кнез Зете је на пример опера која је постављена још свега неколико пута. Мислим да је последњи пут тамо негде крајем 60-их, 70-их овај постављена. Дакле не можемо да је видимо више на сцени док је Коштана такође имала један неславан живот заправо за нашу средину ништа похвално у том смислу да је после много много деценија, отприлике после неких 60 година била постављена у Народном позоришту ако се не варам пре можда три четири године тако нешто по први пут после 60 година тако да то су дела о којима нажалост ми из струке можемо да причамо захваљујући опет причама неких људи и неким снимцима евентуално које постоје, а које не могу да се виде на сцени.

[23:55] Водитељ: Шта још треба да знамо о извођењу Кнеза од зете? Ко су били извођачи, памти ли се како су прошле све те премијере.

АЊА: Дакле оно шта је данас познато, у том тренутку заправо већ постоји и београдска опера као таква основана. Нажалост данас је у истом том простору у коме је била и тада. Само што се тада чврсто веровало да је то привремено решење, на даскама Народног позоришта. Међутим оно што је постојало још у том моменту као врло развијено код нас. То је музичка критика и ми заиста имамо овај све то чувано. Ти фондови су огромни и ви врло лако можете да пронађете просто музичке критике неких кључних људи. Мислим Коњовић је на пример био један од кључних критичара, али Милоје Милојевић можда и најактивнији у том смислу од свих њих зато што је првенствено по вокацији, по образовању био музиколог. Па онда је кренула и та љубав са композицијом и две неке паралелне каријере, али те критике су фантастичне и заправо та дела су тада некако и доживљавана као носиоци ух српске уметничке музике. Дакле, постојала је нека свест врло велика о томе да су то прве велике опере, прве тако значајне опере у нашој тој до тада врло краткој музичкој уметничкој историји исто као и Коњовићева на пример симфонија. То је прва српска симфонија. Многа његова дела су заправо била или прва своје врсте или су била прва толико велика и значајна. А ту треба истаћи такође једну чињеницу коју су тада сви критичари били свесни па и публика. То је један потпуно другачији много зрелији приступ самој опери као уметности коју Коњовић има за разлику од свих ових претходних. Мада су се до тог момента већ истекли услови. Ви сте већ имали озбиљан ансамбл с којим је могло да се ради. То су били професионалци и на сцени и у оркестру и када је у питању режија и сценографије. Дакле, Коњовић је просто имао у том историјском моменту већ створио капацитете да једно тако озбиљно дело постави на сцену и оно наравно што он маестрално ради као и сви експресионисти то је то психолошко профилисање дакле залажење у дубину, и ти ликови који су врло пуни, дубоки, које публика може јако добро да разуме. Дакле то није само урађено неким музичким средствима већ и каква је драматургија, какав је сам либрето извучен из тих дела. Дакле то су ствари о којима је

он изузетно водио рачуна и тај моменат психолошког профилисања сваког лика, бар тих кључних ликова, то је нешто што је њему онако била доминантна преокупација и што у ствари те опере и толико издигло из свега овога претходног.

[27:45] Водитељ: Да ли је нека од наших опера, укључујући Коњевићеве прешла границе, односно да ли постоје страни извођачи наших опера?

[27:55] Ања Лазаревић Коцић: Јесте. Јесте. Коштана пре свега. Дакле она је још за време његовог живота извођена у неко неколико градова Европе. Дакле по Европи је извођена. Касније то се јесте дешавало, али у принципу ретко. Много је времена прошло док ми нисмо добили на пример неког од композитора ко се активно изводи. Просто код нас наше опере нису извођене осим ако немате неку премијеру, па нажалост и та премијера се заврши и дело остане на премијерном извођењу. Е онда тек много касније, то је већ 21. век заправо Исидора Жебељан са својим оперим стваралаштвом онако прави једну другачију ситуацију на сцени наше оперске уметности.

[30:10] Водитељ: Слушали сте још једну емисију из серијала Српски звуци суфинансираног средствима Министарства информисања и телекомуникације. Производња Радио Златоусти 2026. године.